

НАУКОВИЙ
ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 306

Правознавство

Збірник наукових праць

**Чернівці
“Рута”
2005**

Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 306: Правознавство. - Чернівці: Рута, 2005. – 124 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskooho Universitetu: Zbirnyk Naukovykh Prats. Vyp. 306: Jurisprudence. – Chernivtsi: Ruta, 2005. – 124 s.

У випуску на основі врахування новітніх досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосовної практики, вітчизняного і зарубіжного досвіду висвітлюються проблеми теорії та практики різних галузей права, сформульовані практичні рекомендації законодавцю щодо вдосконалення чинного законодавства, а також працівникам правоохоронних органів по застосуванню конкретних норм права в умовах перехідного суспільства.

Для науковців, викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, студентів, працівників правоохоронних і правозастосовних органів.

The issue on the base of the newest achievements of legal science, law application practice, domestic and foreign experience touches upon the problems of theory and the practice of the various law branches, there are formulated practical recommendations to the legislator on the development of the legislation currently in force, as well as to the employees of law-protecting bodies on the application of the concrete norms of law in the circumstances of transitional society.

It can be used by scientific employees, teachers of institutions of higher and secondary specialized education, students, employees of law-applying and law-protecting bodies.

Редколегія випуску: доктор юрид. наук, проф. **Пацурківський П.С.** (наук. редактор),
доктор юрид. наук, проф. **Никифорак М.В.** (заст. наук. редактора),
канд. юрид. наук, доц. **Гаврилюк Р.О.** (відповідальний секретар),
канд. юрид. наук, доц. **Гетманцев О.В.**,
доктор юрид. наук, проф. **Георгіца А.З.**,
доктор юрид. наук, проф. **Грищук В.К.**,
доктор юрид. наук, проф. **Козловський А.А.**,
доктор юрид. наук, проф. **Козюбра М.І.**,
доктор юрид. наук, проф. **Кузнєцова Н.С.**,
доктор юрид. наук, проф. **Якимчук М.К.**

Збірник входить до переліку фахових видань ВАК України

Свідоцтво Міністерства України у справах преси та інформації
№ 2158 серія КВ від 21.08.1996 р.
Загальнодержавне видання

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Адреса редколегії випуску “Правознавство”:

Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, національний університет,
кафедра конституційного, адміністративного і фінансового права, тел. (0372) 58-48-73

E-meil: oleg@chnu.cv.ua

© Чернівецький університет, 2005.

Підписано до друку 26.12.2005 р. Формат 60x84/8. Друк офсетний. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 13,5. Обл. - вид. арк. 14,5. Зам. -п. Тираж 200 прим.

Друкарня видавництва “Рута” Чернівецького національного університету.
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

ЗМІСТ

I. МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Никифорак М.В.</i> Буковина у складі молдавського князівства: історико-правові аспекти.....	5
<i>Бунчук О.Б.</i> Дослідження правового становища галицького селянства у наукових працях І.Я.Франка.....	9
<i>Василенко А.М.</i> Деякі аспекти правового статусу української діаспори	14
<i>Нестеренко Л.Б.</i> Державні видатки як інститут фінансового права в ХІХ – на початку ХХ століття	18

II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

<i>Бучковський Л., Стецюк П.Б.</i> Витоки (початки) польського конституціоналізму	24
<i>Сердюк В.В.</i> Незалежність і неупередженість суду як складові права на судовий захист та їх значення для Верховного Суду України	30
<i>Шутак Т.Г.</i> Еволюція нормативно-правових підходів до конституційно-правового статусу Центрального банку держави (на прикладі Великобританії та України)	37
<i>Мігоряну С.Д.</i> Регламентация права на судовий захист у міжнародному праві з прав людини	43
<i>Боднар С.Б.</i> Пріоритет принципу рівності прав людини та проблема його реалізації в державному будівництві.....	48

III. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

<i>Бервено С.М.</i> Загальна характеристика стадії виконання договору	53
<i>Никифорак В.М.</i> Правова природа договору страхування.....	58
<i>Паскар А.Л.</i> Сутність цивільних процесуальних правовідносин	63

IV. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

<i>Кітовські Б.</i> Інститут відповідальності Ради Міністрів Республіки Польща за виконання закону про бюджет	68
<i>Гриценко І.С.</i> Категорія «адміністративний примус» у працях перших учених-адміністративістів.....	74
<i>Якимчук Н.Я.</i> Місце правового інституту розпорядників бюджетних коштів у системі фінансового права	78
<i>Агафонова Н.В.</i> Поняття роялті за чинним податковим законодавством України	84
<i>Ващенко Ю.В.</i> Загальні засади справляння акцизного збору за законодавством Європейського Союзу та України.....	87
<i>Маринів Н.А.</i> Камеральні перевірки в системі податкового контролю	94
<i>Вдовічена Л.І.</i> Сутність принципу адекватності в податковому праві	99
<i>Мусійчук І.М.</i> Правові аспекти регулювання оподаткування нерезидентів податком на додану вартість ..	104
<i>Костя Д.В.</i> Проблеми правового регулювання плати за використання надр	109

V. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. ПРОКУРАТУРА

<i>Огородник А.П., Кириченко С.А., Кириченко Ю.О.</i> Місце полінаукового напрямку «теорія антиделіктної інформації» у системі юридичних наук.....	114
<i>Гусар Л.В.</i> Кримінологічні аспекти реалізації інституту необхідної оборони	118
<i>До наших авторів</i>	123

CONTENTS

I. METHODOLOGY OF LEGAL SCIENCE. PHILOSOPHY OF LAW. THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. COMPARATIVE LAW

<i>Nykyforak M.V.</i> Bukowina in structure of the Moldavian principality: historical-legal aspects.....	5
<i>Bunchuk O.B.</i> Research of legal status of ukrainian peasants in the scientific heritage of i. ya. Franko.....	9
<i>Vasylenko A.M.</i> Some aspects of legal status for Ukrainian diaspora.....	14
<i>Nesterenko L.B.</i> The State expenditure as institute of the financial law in XIX – in the beginning of XX century.....	18

II. CONSTITUTIONAL LAW

<i>Buchkovskiy L., Stetsjuk P.</i> Sources (beginning) of the polish constitutionalism	24
<i>Serdjuk V.V.</i> Independence and disaffection of court as the compound rights for judicial protection and their value for the supreme court of Ukraine.....	30
<i>Shutak T.G.</i> The evolution of normative and legal conceptions to the State Central Bank constitutional legal status (as an instance of Great Britain and Ukraine)	37
<i>Mihoryanu S.D.</i> Regulation of the right on judicial protection in international law of the human right	43
<i>Bodnar S.B.</i> Priority of the principle equality human's rights and problem to it's realization in state construction.....	48

III. CIVIL LAW AND PROCEDURE. INTERNATIONAL PRIVAT LAW. SOCIAL SECURITY LAW

<i>Berveno S.M.</i> General characteristic of a stage execution of a contract.....	53
<i>Nikiforak V.M.</i> The legal nature of the insurance contract.....	58
<i>Pascar A.L.</i> The sense of civil procedural law relationships	63

IV. LAND LAW. ADMINISTRATIVE LAW AND PROCEDURE. FINANCIAL LAW

<i>Bartosz Kitowski.</i> Institution of responsibility for execution of budget act against background of vote of approval for ministers' council of republic of Poland.....	68
<i>Grytsenko I.S.</i> Category „administrative coercion” in works first administrative scientists.....	74
<i>Yakymchuk N.Y.</i> Place of the legal institution of the managers of the budgetary funds in system of the financial right.....	78
<i>Agafonova N.V.</i> Concept of royalty according to the current tax legislation of Ukraine	84
<i>Vashchenko J.V.</i> Common bases of collection of an excise tax for the legislation the European Union and Ukraine	87
<i>Mariniv N.A.</i> Cameral checks in system of the financial control	94
<i>Vdovichena L.I.</i> Essence of a principle of adequacy in the tax law.....	99
<i>Musiychuk I.M.</i> Legal aspects of regulation of nonresidents' taxation by value added tax	104
<i>Kostya D.V.</i> Problems of the legal regulation of the payment for use of the depths.....	109

V. CRIMINAL LAW AND PROCEDURE. CRIMINOLOGY. PROCURACY

<i>Ogorodnyk A.P., Kyrychenko S.A., Kyrychenko U.O.</i> The position of the multidisciplinary area “theory of contradict information” in the system of the law sciences.....	114
<i>Husar L.V.</i> Criminological issues of realization of the institution of necessary defense.....	118
<i>To our authors</i>	123

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОГОВОРУ СТРАХУВАННЯ

Постановка проблеми. Страхування – це одна із найдавніших категорій суспільних відносин. За твердженням відомого науковця В.К.Райхера, страхування існувало і у феодальному, і навіть у рабовласницькому суспільстві, причому це було “справжнє страхування” [11, с.34]. Справа в тому, що життя та діяльність людини завжди супроводжується певним ризиком, а саме ризиком майнових втрат, втрати здоров’я тощо. На цьому ґрунті і виникла ідея відшкодування матеріального збитку шляхом його солідарного розподілу між зацікавленими суб’єктами. Водночас життєвий досвід, що ґрунтується на багаторічних спостереженнях, дав змогу дійти висновку про випадковий, поодинокий характер настання надзвичайних подій, що призводять до певних негативних наслідків. Як наслідок, кількість зацікавлених юридичних і фізичних осіб досить часто буває більшою, ніж кількість потерпілих від різних небезпек. За таких умов страхування, як механізм солідарного розподілу збитків між зацікавленими суб’єктами суттєво зменшує або ж узагалі усуває негативні наслідки певних надзвичайних подій. Подібна обставина і зумовила той факт, що страхування історично було, досі залишається і завжди буде актуальним і необхідним засобом захисту інтересів тих суб’єктів, життя і діяльність яких пов’язана із ризиком заподіяння шкоди.

Ступінь наукової розробки проблеми. Проблеми укладення, зміни та припинення договору страхування останнім часом усе більше привертають увагу з боку як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, ґрунтовні дослідження з даного питання здійснені М.І.Брагінським, В.Д.Ларічевим, К.І.Пиловим, В.К.Райхером, В.І.Серебровським, Ю.Б.Фогельсоном, М.Я.Шиміною та ін. Під час написання даної статті ми не могли не послугуватися працями таких відомих учених-юристів із загальних питань теорії цивільного права, як А.М.Белякової, М.І.Брагінського, С.М.Братуся, П.А.Варула, В.В.Вітрянського, О.О.Красавчікова, О.Е.Лейста, В.В.Луця, М.С.Малєїна, Г.К.Матвєєва, В.А.Ойгензіхта, Й.О.Покровського, І.С.Самощенко, А.П.Сергєєва, В.О.Тархова, Ю.К.Толстого, М.Х.Фарукшина, Я.М.Шевченко та ін. Питанням здійснення окремих видів страхування свої праці

присвятили Т.Г.Александрова, В.Д.Базилович, К.С.Базилевич, О.Д.Заруба, О.Б.Крутік, О.В.Мещерякова, Т.В.Нікітіна, І.В.Орлова, А.П.Плешков, В.Г.Ульяніщев, Е.А.Уткін, В.В.Шахов, І.Е.Шинкаренко та ще ряд інших авторів. Подібна увага з боку науковців до досліджуваного питання аж ніяк не заперечує можливість здійснення подальшого наукового пошуку у галузі страхування, а, навпаки, свідчить про надзвичайну актуальність договору страхування, як правового механізму захисту майнових прав та інтересів фізичних і юридичних осіб, а також держави в цілому.

Мета статті. У даній статті автор спробував охарактеризувати договір страхування як угоду, що опосередковує процес надання послуг. Окрім цього, була зроблена спроба визначити специфічні риси, властиві виключно для договору страхування та його основних видів, визначених чинним цивільним законодавством України.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст.1 ЦК України, всі учасники цивільних правовідносин є юридично рівними і незалежними, а тому набувають і реалізують свої цивільні права на підставі вільного волевиявлення та власного інтересу. Отже, найважливішу роль тут відіграють індивідуальні потреби, які у певний спосіб, впливаючи на людину, визначають основні компоненти соціально-психологічної регуляції його поведінки: інтереси, цілі, мотиви, волю. Однак, як опосередковані суб’єктивним правом, реалізації підлягають не будь-які, а лише соціально значимі та правомірні інтереси [18, с.115]. Не є винятком у даному випадку і страхові правовідносини, виникнення яких зумовлюється правомірними майновими інтересами фізичних та юридичних осіб. Звичайно, що подібні майнові інтереси залежать від правового становища того чи іншого суб’єкта страхових правовідносин. Так, цілком очевидно, що для страховика (який, згідно із чинним законодавством, може бути створений лише у формі підприємства [2, Ст.2]) в якості правомірного інтересу виступає можливість отримання прибутку. А страховий інтерес іншого учасника страхового правовідношення – страхувальника, найчастіше впливає з необхідності забезпечення захисту його майна, життя, здоров’я тощо. Отже, страховий інтерес виступає

основною правомірною підставою виникнення страхових правовідносин.

Страхові правовідносини як різновид цивільно-правових відносин можуть виникати з різних юридичних фактів. Одним із таких фактів може бути договір страхування – цивільно-правова угода з приводу надання страхових послуг, яка укладається за взаємною згодою сторін. Окрім цього, страхові правовідносини можуть виникати і внаслідок імперативної вказівки, передбаченої в законі чи підзаконному нормативному акті. В такому разі мова йде про обов'язкове страхування, основні види якого визначаються у ст.7 Закону України “Про страхування”. Держава встановлює обов'язкове страхування тоді, коли необхідність відшкодування матеріального збитку чи надання іншої грошової допомоги зачіпає інтереси не лише конкретної потерпілої особи, але й суспільні інтереси в цілому. Іншими словами, обов'язкова форма страхування поширюється на “пріоритетні об'єкти страхового захисту” [14, с.43]. Захист таких майнових інтересів, які з найбільшою повнотою та всесторонністю можуть бути забезпечені виключно державно-правовим регулюванням, є одним із проявів публічно-правової сторони інституту страхування [5, с.153].

Незалежно від способу здійснення страхування, відносини стосовно нього оформляються договором (страховим полісом). Згідно зі статтею 16 Закону України “Про страхування”, договір страхування – це письмова угода між страхувальником і страховиком, за якою страховик бере на себе зобов'язання в разі настання страхового випадку виплатити страхову суму або відшкодувати завданий збиток у межах страхової суми страхувальнику чи іншій особі, визначеній страхувальником, або на користь якої укладено договір страхування (надати допомогу, виконати послугу тощо), а страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі у визначені терміни та виконувати інші умови договору.

Договір страхування являє собою об'єктивно виражене волевиявлення страхувальника та страховика про взаємне задоволення ними в майбутньому своїх потреб шляхом виконання цієї угоди. Зрозуміло, що під час визначення поняття договору страхування законодавець намагався вкласти в нього універсальний зміст. Це поняття мало би охопити три існуючі в Україні види страхування: особисте, майнове та страхування відповідальності. Але таке завдання не з легких, адже кожен вид страхування досить специфічний і має свої характерні ознаки. Наприклад, метою майнового страхування є забезпе-

чення захисту конкретних майнових інтересів фізичних і юридичних осіб, пов'язаних із ризиком пошкодження чи знищення належного їм майна. А особисте страхування захищає від несприятливих подій (об'єктивного та суб'єктивного характеру) життя та здоров'я фізичних осіб. Власну мету переслідує також страхування відповідальності. На відміну від майнового та особистого страхування, безпосередньою метою страхування відповідальності є захист майнових інтересів від потенційних заподіювачів шкоди [9, с.54-55]. У літературі панує й інша точка зору, згідно з якою страхування відповідальності покликане, перш за все, забезпечувати інтереси потерпілих осіб. Можливо, ця думка і виправдана з соціальної позиції, але, на наш погляд, вона не витримує критики, якщо ми розглядаємо страхування відповідальності як цивільне правовідношення. Договір укладається особою, яка має власний майновий інтерес. Щоб задовольнити його, необхідно сплачувати страхові премії. Тому навряд чи страхувальник при виникненні зобов'язальних відносин піклується про “благо” невідомих йому третіх осіб [15, с.31-32].

У договорі страхування отримують належний вираз характеристики цивільно-правового договору як правового інституту, і в зв'язку з цим договір страхування належить до категорії двосторонніх, оплатних і реальних договорів. Угода про страхування укладається між страхувальником і страховиком, у кожного з яких є взаємні права та обов'язки. “Одна сторона – страхувальник, зобов'язується до сплати відомої винагороди – страхової премії, а інша сторона – страховик, бере на себе ризик ...” [12, с.62-63].

Особливої уваги заслуговує така ознака договору страхування, як оплатність. Враховуючи те, що договір страхування двосторонній, цілком логічним буде припущення, що кожна зі сторін такого договору може розраховувати на зустрічне майнове задоволення. Так, страхувальник сплачує страховий платіж з розрахунку отримати в майбутньому страхову суму (страхове відшкодування). Несплата страхового платежу призводить до неможливості укладення договору страхування. Отже, обов'язок страхувальника безумовний, чого не можна сказати про обов'язок страховика здійснити страхову виплату. Справа в тому, що подібний обов'язок страховик зобов'язаний виконати лише при певній умові – в разі настання страхового випадку, передбаченого договором. Отже, сплачуючи страхові внески, страхувальник вправі розраховувати на страхову суму виключно в тому разі, коли він зазнає

певних збитків чи витрат. Подібний висновок у жодній мірі не заперечує двостороннього характеру договору страхування, оскільки еквівалентом сплаченої страхувальником страхової премії служить узятий на себе страховиком ризик [3, с.79]. Своєрідний виняток із загального правила становлять накопичувальні види страхування життя особи, при здійсненні яких страховик зобов'язаний виплатити страхову суму за будь-яких умов – або в разі настання страхового випадку, або ж у разі закінчення дії договору страхування.

Висновок про те, що договір страхування є реальним, впливає зі змісту ст.983 Цивільного кодексу України та ст.18 Закону України “Про страхування”. Відповідно до вказаних статей договір страхування набирає чинності не з моменту досягнення між сторонами згоди за всіма істотними умовами, а лише з моменту внесення страхувальником першого страхового платежу. Разом з тим відзначимо, що дане правило носить диспозитивний характер, а тому цілком правомірними будуть дії сторін договору страхування стосовно визначення останнього в якості консенсуальної угоди. На практиці подібні відхилення від загального правила майже відсутні. Справа в тому, що визнання договору страхування консенсуальним припускає можливість виплати страховиком страхового відшкодування ще до сплати страхувальником першого страхового платежу, що, зрозуміло, є вкрай не вигідним для страховика. Враховуючи вищевказане, обов'язок страховика щодо виплати страхової суми, як правило, виникає після вступу договору в дію, однак не виключений і інший варіант: наприклад, якщо в договорі страхування вказано, що він вступає в дію після сплати премії страховику, а страховий випадок настав до її сплати, але вже після досягнення сторонами згоди. У цьому випадку договором може бути передбачена одна з таких умов: 1) страхова сума виплачується, але страховик має право при визначенні розміру виплати вирахувати несплачену суму страхової премії; 2) страхове відшкодування не виплачується у зв'язку з тим, що в договорі сторони передбачили розповсюдження страхового захисту лише на ті страхові випадки, які мали місце після вступу договору в дію. Закріплення такої умови найчастіше відбувається через оформлення страхової коверноти, яка є тимчасовим документом, що підлягає обов'язковому обміну на страховий поліс [6, с.203].

Відповідно до Цивільного кодексу України та Закону України “Про страхування”, договір страхування визнається укладеним лише в тому разі, коли між сторонами в належній формі було

досягнуто згоди за всіма його істотними умовами, тобто такими, без яких він не може вступити в силу. Ці умови можуть бути визначені як у законодавчому порядку, так і внаслідок взаємної домовленості сторін договору [1, п.1 Ст.628].

Перш за все, істотною умовою договору страхування є визначення об'єкта та предмета страхування. Саме цих два терміни використовуються законодавцем у чинному ЦК України та Законі України “Про страхування”, щоправда, як синоніми. Подібної позиції дотримуються чимало науковців, які вказують, що поняття об'єкт страхування і предмет договору страхування збігаються, і змістом цих понять визначають майновий інтерес [3, с.85]. Особливого погляду дотримується Ю.Б.Фогельсон, який стверджує, що предметом договору страхування є грошове зобов'язання (обов'язок страховика сплатити визначену суму грошей) [16, с.200-201; 17, с.82]. Інші автори в якості предмета договору страхування розглядають шкоду (збиток), завдану життя, здоров'ю чи майну третіх осіб, а також навколишньому природному середовищу, яка підлягає відшкодуванню страхувальником [20, с.33-35]. Ми ж вважаємо, що поняття об'єкт та предмет договору страхування далеко не тотожні. Під об'єктом страхування належить розуміти законні майнові інтереси страхувальника, пов'язані з певним правомірним ризиком, визначеним законодавством [2, Ст.4]. А ось в якості предмета договору страхування виступає особливого роду послуга, яку страховик надає страхувальнику і яка полягає в прийнятті на страхування ризику в межах страхової суми. Послуга в страхуванні характеризується як з кількісного, так і з якісного боку, при цьому кількісний бік – це страхова сума, а якісна характеристика предмета договору страхування – страховий ризик.

Крім об'єкта та предмета договору страхування, істотними умовами є страховий ризик (страхові випадки), страхова сума (ліміт відповідальності страховика), розмір страхового внеску та строк дії договору.

Серед умов, які повинен містити договір страхування, однією з найважливіших є визначення страхового ризику, зміст і ступінь імовірності настання якого визначають характер і обсяг страхового захисту. Під страховим ризиком загальноприйнято розуміти обумовлені в договорі події, шкідливий наслідок яких може потягти за собою зменшення чи втрату майнових інтересів страхувальника [4, с.155]. Ці події характеризуються в першу чергу тим, що сторони договору можуть передбачити лише ймовірність, але аж

ніяк не неминучість їх настання, у зв'язку із чим договір страхування був віднесений до ризикових (алеаторних) договорів.

Категорія «страховий ризик» тісно пов'язана із категорією «страховий випадок». З цього приводу В.І.Серебровський зазначав, що “поняття “страхового випадку” є надзвичайно важливим для страхового права ... оскільки, тільки з настанням страхового випадку доводиться говорити про реалізацію страхового правовідношення у розумінні виконання основної його функції – виплати страховиком страхової суми” [12, с.126]. Якщо страховим ризиком є можливість (імовірність) настання певної події, то страховим випадком визнається подія, передбачена договором страхування, яка вже відбулась і з настанням якої у страховика виникає обов'язок сплатити страхову суму (страхове відшкодування) страхувальнику, застрахованій або іншій третій особі [2, Ст.8].

Конкретний перелік страхових випадків, які можуть потягти за собою заподіяння шкоди третім особам, визначається сторонами під час укладення договору страхування. Однак страховики можуть запропонувати й інший спосіб: вони обумовлюють у правилах страхування ті події, за які “відповідальності” нести не будуть, вважаючи, що всі інші випадки спричинення шкоди третім особам, котрі підпадають під загальне трактування поняття страхового випадку, є предметом їх “відповідальності”. Термін «відповідальність» тут вжито в переносному значенні, оскільки обов'язок страховика з виплати страхового відшкодування не можна визначати як його відповідальність. “Однак загальність цілей цивільно-правової відповідальності і страхових зобов'язань послужила, мабуть, однією із причин ототожнення деякими вченими [11, с.241-245; 12, с.5] вказаного обов'язку страхових органів з відповідальністю” [19, с.96].

Страхова сума в договорі страхування визначає пороговий розмір зобов'язань страховика з виплати грошової компенсації. При цьому кожний із трьох видів страхування має свій специфічний порядок визначення страхової суми. Особисте страхування характеризується у цьому плані цілковитою свободою сторін у визначенні розміру страхової суми. Справа в тому, що ні життя, ні здоров'я особи оцінити неможливо. Саме тому розмір страхової суми за договором особистого страхування найчастіше залежить виключно від фінансового становища страхування і, набагато рідше, від фінансового становища страховика. При здійсненні майнового страхування страхова сума визначається страховою

(дійсною) вартістю майна або її частиною і за жодних умов не може перевищувати таку дійсну вартість. На відміну від майнового страхування, при страхуванні відповідальності сторони встановлюють у договорі порогову суму відшкодування – ліміт відповідальності страховика (подібний термін уперше використаний у Законі України “Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів” від 01.07.2004 р.). Визначити наперед розмір шкоди, яка може бути заподіяна страхувальником третім особам, тобто “визначити точний розмір страхового інтересу ... неможливо” [10, с.93].

Умовою, що суттєво впливає на вибір страхувальниками конкретної страхової компанії, є розмір страхових внесків. Зрозуміло, що кожна особа, яка має страховий інтерес, бажає захистити його з найменшими для себе витратами. Дана обставина нерідко призводить до різного роду махінацій зі сторони страхових компаній, які намагаються зменшити свої витрати і, відповідно, знизити вартість страхових послуг. Зазначимо, що навіть у країнах з розвинутим ринком страхових послуг договір страхування “об'єктивно містить у собі можливість корисливих дій” [8, с.14].

Договором страхування також повинні бути чітко окреслені початок і кінець його дії. У такий спосіб “відповідальність” страховика обмежується певними часовими рамками.

За бажанням сторін істотними можуть бути визнані й інші умови. Так, специфічною умовою, яка часто фігурує в договорах страхування, є франшиза. Франшиза (франц. “franchise” – пільга, вільність) – це частина збитків, яка не відшкодовується страховиком згідно з договором страхування [2, Ст.9]. Дане поняття не має нічого спільного з договором франчайзингу, який, згідно із чинним ЦК України, є самостійним цивільно-правовим договором.

У договорі страхування франшиза, як правило, встановлюється в твердому грошовому еквіваленті. Однак бувають випадки, коли вона визначається в процентному відношенні до страхової суми. Франшиза може встановлюватись як для всіх, так і для окремих видів збитків. Окрім цього, франшизу прийнято поділяти на два види: умовну і безумовну. Умовна франшиза передбачає звільнення страховика від обов'язку відшкодувати збитки, які не перевищують встановленої суми, і повне відшкодування збитків, розмір яких є більшим від суми франшизи. Встановлення в договорі безумовної (ексцедентної [7, с.31-32; 13, с.49])

франшизи означає, що зі страхового відшкодування завжди вираховується сума франшизи.

Висновки. Договір страхування – самостійний, самодостатній цивільно-правовий правочин. Його специфіка виражається в особливому оплатному характері, реальності, алеаторності (ризиковості), а також у порядку визначення страхової суми. Договір страхування у більшості випадків реалізується (виконується) його сторонами однобічно: страхувальник завжди зобов'язаний сплачувати страхові внески, оскільки в протилежному разі договір не набере чинності, або ж буде достроково розірваний на вимогу страховика. Страховик же виконує свій основний обов'язок стосовно виплати страхової суми виключно у разі настання страхового випадку (що, зазвичай, дуже малоімовірно). Подібну “несправедливість” можна пояснити тим, що діяльність страхових компаній була б узагалі неможливою (нерентабельною), якби страхові суми необхідно було виплачувати всім або більшості страхувальників, з якими страховик уклав договори. Отже, сутність загалом усіх страхових правовідносин становить їх ризиковий характер. Без наявності страхового інтересу (та страхового ризику) страхування неможливе.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003. – К.: Атіка, 2003. – 416 с.
2. Закон України “Про страхування” від 07.03.1996 р. в редакції Закону України від 04.10.2001 р. // Відомості Верховної Ради. – 2002. – №7. – Ст.50.
3. Брагинский М.И. Договор страхования. – М.: Статут, 2000. – 174 с.
4. Гражданское и торговое право капиталистических стран. Часть II. / Под ред. Р.Л.Нарышкиной. – М.: Международные отношения, 1984. – 304 с.
5. Гражданское право. В 2 томах. Том II. Полутом 2: Учебник / Отв. ред. Е.А.Суханов. – М.: БЕК, 2000. – 544 с.

6. Ефимов С.Л. Энциклопедический словарь. Экономика и страхование. – М.: ЦЕРИХ-ПЭЛ, 1996. – 528 с.

7. Крутик А.Б., Никитина Т.В. Организация страхового дела: Учеб. пособие. – СПб.: Бизнес-пресса, 1999. – 304 с.

8. Крылов А.А., Перова Т.Т. Российская система социального страхования: особенности функционирования и негативные явления. – М.: МЮИ МВД России, 1998. – 22 с.

9. Никифорак В.М. Договір страхування відповідальності. – Чернівці: Рута, 2002. – 248 с.

10. Потяркин Д.Е. Интерес в страховании // Государство и право. – 1998. – № 4. – С.89-93.

11. Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. – Москва-Ленинград: Изд-во Акад. наук СССР, 1947. – 282 с.

12. Серебровский В.И. Очерки советского страхового права. – М.: Государственное издательство, 1926. – 235 с.

13. Страхование: принципы и практика / Составитель Дэвид Бланд: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 416 с.

14. Страхование. Учебник / Под ред. проф. Рейтмана Л.И. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – 528 с.

15. Суворов Д.В. Гражданская ответственность и страхование // Финансы. – 1994. – №10. – С.31-33.

16. Фогельсон Ю.Б. Введение в страховое право. – М.: БЕК, 1999. – 264 с.

17. Фогельсон Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству. – М.: «Юристъ», 1999. – 284 с.

18. Чеговадзе Л.А. Структура и состояние гражданского правоотношения. – М.: Статут, 2004. – 542 с.

19. Шиминова М.Я. Компенсация вреда гражданам: Гражданско-правовое регулирование. – М.: Наука, 1979. – 184 с.

20. Шихов А.К. Страхование: Учебное пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 431 с.

Стаття надійшла до редколегії 5 грудня 2005 року.

Рекомендована до опублікування у «Віснику» членом редколегії О.В.Гетманцевим.

V.M. Nikiforak

THE LEGAL NATURE OF THE INSURANCE CONTRACT

Summary

In the article are disclosed value and features of insurance contract in modern market situation. Besides the author analyses the essential conditions of the insurance contract.